

Illustration: Liv Strömquist

8 juni

I landet Egalia är kvinnan norm och mannen förtryckt. Det avspeglas i språket, i ord som kvinniska, Gud moder, befruska sig och maskuliniströrelsen. Unga Petronius drömmer om att bli sjökvinnor, men möter starkt motstånd då han överskrider samhällets gränser för manlighet. Män kan egentligen inte bli sjökvinnor – det hörs ju på namnet. När hans mamma ändå går med på att låta specialtillverka en dykardräkt för män, med penishållare, är Petronius först lycklig men drabbas sedan av en identitetskris: ”om han ville bli sjökvinnor så skulle han alltid vara en manlig sjökvinnor”.

Scenen finns med i Gerd Brantenbergs roman Egalias döttrar från 1977 (utgiven på svenska 1980), och den förnedring Petronius känner understryks av det egaliska språkets ständiga könsmarkeringar. En manlig sjökvinnor kan aldrig vara detsamma som en riktig sjökvinnor. Språket tvingar in honom i en könskategori och påverkar hans uppfattning om verkligheten och sig själv.

Språk markerar kön på olika sätt, och i olika hög grad. I svenskan finns bland annat könsmarkerande personnamn, benämningar som skådespelerska, dansös och brandman och olika pronomen för män och kvinnor. I finskan motsvaras i stället orden hon och han av det könsneutrala hän. På samma sätt är andra personliga pronomen i svenskan neutrala: vi markerar ju inte kön i orden jag, du, vi och ni. Personer som talar arabiska behöver däremot välja mellan anti och anta beroende på om de vill dua en man eller en kvinna. Och i ryskan böjs verb olika när de syftar på en kvinna och när de syftar på en man.

Men vad spelar det för roll om pronomen och andra ord är könsmarkerande eller inte? Är finskspråkiga personer mer jämställda än svenskspråkiga och arabiskspråkiga för att de säger och skriver hän?

Antagligen inte, men en viss betydelse har nog orden. Språket speglar inte bara samhället, utan har potential att antingen befästa eller förändra normer och tankemönster.

Den 17 april skriver Maciej Zaremba i DN: ”en rörmokare behöver kulturkunskap så att han inte stövlar in till en muslimsk familj på en fredag.” Här har han en generisk betydelse – påståendet gäller förstås även kvinnliga rörmokare. Det är inte överdrivet svårt att hitta liknande exempel i tidningar och myndighetstexter, även om generiskt han inte längre är korrekt enligt den officiella språkvården och var mycket vanligare för 30 år sedan.

Och undersökningar har visat att manliga generiska pronomen ofta får läsare att associera till män. Språket har därmed en viss makt över våra tankar, och kan befästa exempelvis en föreställning om att rörmokare är män. På samma sätt signalerar -man i affärsman fortfarande manligt kön, trots att beteckningen också kan syfta på kvinnor. Kvinnor måste ta ett extra tankesteg för att känna sig inkluderade, liksom män måste göra för att känna sig inkluderade av ordet sjuksköterska. Det beskriver Bettina Jobin i sin avhandling från 2004, där hon har jämfört svenskans och tyskans olika sätt att hantera kön.

Jobins material består av tidningstext, och hon ser en tydlig neutraliseringstrend i svenskan där feminina ändelser som -erska och -inna är på väg bort. I tyskan är det tvärtom: personbeteckningar har nästan alltid en feminin och en maskulin form, och feminister förespråkar att båda formerna används hellre än att den ena ses som neutral. Men mot den svenska neutraliseringstrenden står ett annat fenomen, visar Jobin: andelen könsbestämda ord och sammansättningar är vanligare i svenskan än i tyskan. Hon ser en vilja att uttrycka könstillhörighet i ”mer eller mindre kreativa uttryck” som tv-kvinnor, hon-resenär och taleskvinna. En förklaring kan ligga i människans perceptions- och kategoriseringsförmåga, menar hon, eftersom världen är så genomsyrad av könskategorierna att vi tilldelar alla människor vi möter ett kön.

Språkliga könsmarkeringar kan alltså verka oundvikliga så länge vi lägger betydelse i kategorin kön. Trots att svenskan har neutraliserats rent grammatiskt så påpekar vi ofta att män och kvinnor är olika genom nya ord och sammansättningar. Vi vill fortfarande uttrycka kön, och språkets struktur har inte mycket att sätta emot.

Ändå finns det en poäng i att sträva efter könsneutralitet i språket. Den vilja att uttrycka kön som Jobin pekar på är nämligen just ganska kreativ. Den är inte slentrianmässig, som till exempel könsmarkeringen i ett ord som sångerska ofta kan vara. Om språket inte tvingar oss att uttrycka kön i olika sammanhang, utan endast ger oss en kreativ möjlighet, så tror jag att dess konserverande egenskaper blir lite mindre. Då finns åtminstone förutsättningar att göra kategorin kön mindre viktig i samhället.

I Egalia skulle det betyda att Petronius inte behövde vara en avvikande manlig sjökvinnor, utan exempelvis en helt vanlig sjöperson – förutsatt att samhället samtidigt blev mer jämställt och att yrket blev mindre könssegrerat.

Det betyder också att ett könsneutralt pronomen som finskans hän kan motverka stereotypa föreställningar om villkoren är de rätta. En del har velat införa ett helt nytt könsneutralt pronomen även i svenskan, till exempel hen. Frågan har debatterats sedan 1970-talet, men enligt Språkrådet är ett nytt pronomen ingen bra idé: ”Det ser konstigt ut, och det är svårt att tro att man skulle kunna introducera ett så vanligt ord som ett pronomen utan minsta stöd i talspråket.” Också Språkrådets handbok i jämställt språk avråder från hen, eftersom ordet riskerar att dra uppmärksamheten från vad texten vill förmedla. I stället rekommenderas andra alternativ till generiskt han, till exempel han eller hon, den eller omskrivning till plural.

Men hen används i olika sammanhang, och framför allt har det blivit populärt bland personer som varken vill identifiera sig som man eller kvinna. I Svenska Dagbladets språkspalt den 15 februari 2010 diskuterar

Olle Josephson denna queeranvändning av ordet, apropå att studieförbundet Sensus låter jobbsökande registrera sig som han, hon eller hen. Sensus har därmed infört ett tredje kön i stället för att avskaffa två, som språkvårdsdebatten snarare handlade om tidigare. ”Om någon ska följa queergrammatiken måste alltså hon, han eller hen välja mellan tre pronomener”, skriver Olle Josephson.

En sådan utveckling förenklar och neutraliserar förstås inte pronomenvalet. Inte heller blir kategorin människa mer relevant i språket än kategorin kön om alla måste föras till någon av tre könskategorier. Samtidigt är det ju positivt med ett fungerande alternativ till hon och han för alla dem som inte vill godta indelningen i just två kön.

Kanske kan den nya användningen av hen hjälpa till att faktiskt etablera ordet i fler sammanhang. När pronomenerna nu finns och används skulle vi kunna utnyttja det oftare, inte specifikt om till exempel transpersoner, utan så fort vi behöver hänvisa till en människa utan att känna till om hen är kvinna eller man. Eller när vi tycker att könet är irrelevant. Jag tror inte att det är omöjligt.

Genus im Wandel

Studien zu Genus und Animatizität anhand von

Personenbezeichnungen im heutigen Deutsch mit Kontrastierungen zum Schwedischen

Bettina Jobin

Acta Universitatis Stockholmiensis, 2004

(Jobin presenterar resultaten på svenska i artikeln

”Svenskan är inte könsneutral”, Språkvård 2004:4.)

Egalias döttrar

Gerd Brantenberg

Bokförlaget Prisma, 1980.

Jämställt språk

En handbok i att skriva och tala jämställt

Karin Milles

Norstedts akademiska förlag och Språkrådet, 2008.

Språk och kön

Ann-Catrine Edlund, Eva Erson och Karin Milles

Norstedts akademiska förlag, 2007.